

פרס יצחק בן-צבי לשנת תש"ן

נימוקי השופטים לפרס יצחק בן-צבי לשנת תש"ן
לפרופ' אלקנה מרגלית על מפעל חיים בחקר תנועת העבודה
בארץ-ישראל

מחקריו של פרופ' אלקנה מרגלית מהווים אבן-פינה רבת-ערך בהיסטוריוגרפיה של תנועת העבודה הארצישראלית ובהבנת עולמה המורכב. ככולם התווה אלקנה מרגלית דרך מיוחדת, שביסודה המגמה לחתור להבנת שורשיה האוניוורסליים והייחודיים של התנועה. זאת, תוך הערכה רבה לנושאי מחקרו ותוך הפגנת עמקות ויושר אינטלקטואלי למופת.

למן ראשית מפעלו המחקרי העמיד פרופ' מרגלית במרכז עניינו את מה שנהוג לכנות בדרך-כלל 'השמאל הרדיקלי', בתנועת העבודה הציונית. מחקרו המקיף הראשון על 'השומר הצעיר' ('השומר הצעיר': מעדת נעורים למארכסיזם מהפכני) סימן בבהירות את שיטתו המחקרית של הכותב; הוא רואה בתנועות החברתיות בראשית דרכן לא מפלגות פוליטיות אלא הוויה מורכבת, שבסיסה חוויה קיומית קיבוצית חדשה ואורח-חיים חדש, הבוקעים מתוך המציאות היהודית המסוכסכת והאכזרית ומבקשים לעצב אוטופיה מתגשמת ומתממשת של אדם יהודי חדש, חברה חדשה ותרבות יהודית חדשה. בדרכו זאת המשיך מרגלית גם בחיבוריו הבאים: 'אנטומיה של שמאל: פועלי-ציון שמאל בארץ-ישראל 1919-1946', 'קומונה, חברה ופוליטיקה: גודד העבודה על שם יוסף טרומפלדור בארץ-ישראל', 'תנועת הנוער גורדוניה: רעיון ואורח-חיים' ועוד.

בוודאי לא במקרה נמנע מרגלית מלבחור בתנועות המרכזיות, באלו שהגיעו למרכז הזירה הפוליטית ואחזו ברסן המנהיגות. דרך הפריסמה של הקבוצות הרדיקליות יותר יכול היה לבחון ברגישות רבה את ייסורי ההתנסות של אינטליגנציה עממית המונעת על-ידי כושר הדמיון שלה ומשרטטת לעצמה דיוקן נכסף של אפשרות חברתית חדשה, שהיא ניגודה הגמור של ההוויה האקולוגית-החברתית שממנה ניתקה ובתוכה פעלה. מרגלית רואה בקבוצות הללו לעתים תכופות 'קהל מאמינים' ו'תנועות ישע', החותרות בעת ובעונה אחת להיות עדה אנושית 'אורגנית' וקבוצה חברתית קונסטרוקטיבית-מגשימה ומודרנית במובהק.

בו בזמן אין מרגלית חוסך מן הקורא את תיאור הלבטים הרבים — לבטים אנושיים ולבטים אידאולוגיים כאחד — שליוו את תהליך ההתנסות וההתארגנות החברתית והמשקית; לבטים שחשפו סתירות פנימיות ומתח אימננטי בין המציאות המדומה לבין המציאות הממשית, ואשר סחפו את הקבוצות הללו לנתיבים שונים: להסתגלות, להתקשחות דוגמטית וכידוד, ולהתמודדות

מידע: פרס יצחק בן-צבי

בלתי-פוסקת עם התמורות המעמיקות שחלו בעולם היהודי בכללו ובחברה היהודית בארץ-ישראל במיוחד.

מחקריו של מרגלית נותנים בידי הקורא הישראלי ניתוח מעמיק ומאלף של השורשים והענפים של הווייתה של 'ארץ-ישראל העובדת' על רבדיה והיבטיה השונים. הם מצטרפים בכך לפירות המחקר המסועפים והמגוונים על תנועת העבודה הארצישראלית בשלושת העשורים האחרונים – אך בו בזמן עומדים בסימן של ייחודיות אינטלקטואלית ומחקרית, לעתים תכופות תוך התמודדות מובהקת עם נטיות וכיוונים מחקרניים אחרים.

כהוקרה על שילוב מיוחד לעצמו של מחקר ושל יצירה היסטוריוגרפית, המונעת על-ידי תפיסה יוצרת ואידאל היסטוריוגרפי, המצטרפים יחד למבנה שלם ואחדותי, מצאנו לראוי להעניק לפרופ' אלקנה מרגלית פרס יצחק בן-צבי לשנת תש"ן.

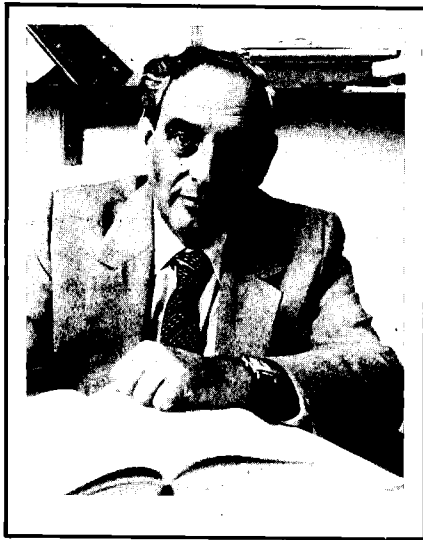
ועדת השופטים: פרופ' משה ליסק, יו"ר

פרופ' יעקב בלידשטיין

פרופ' יעקב שביט

פרופ' דניאל שפרבר

פרופ' חיים תדמור

יהושע פראוור — חוקר ארץ-ישראל ויישובה

יהושע פראוור נולד בבנדז'ין, פולין, בשנת תרע"ח (1917). הוא עלה ארצה בשנת 1936, והחל ללמוד באוניברסיטה העברית בירושלים בחוגים להיסטוריה כללית ולהיסטוריה של עם ישראל. במהלך לימודיו התמקד בתקופת שלטונם של הצלבנים בארץ-ישראל. תחילה עסק בהשלכות השלטון הצלבני על היישוב היהודי בארץ, ובנושא זה כתב את עבודת הגמר לתואר השני¹. לאחר מכן החל לחקור את עולמם של הצלבנים, ועל מחקרו 'התיישבות הצלבנים והחיים בממלכת ירושלים הצלבנית' הוענק לו, בשנת 1947, התואר דוקטור. באותה שנה הצטרף לסגל האקדמי של האוניברסיטה העברית, ובשנת 1958 הועלה לדרגת פרופסור מן המניין. בשנות הוראתו באוניברסיטה עד לפרישתו לגימלאות, בשנת 1986, היה לאחת הדמויות הבולטות ביותר בקהילה האקדמית, פעל לשיקומה של האוניברסיטה כמרכז המחקר וההשכלה הגבוהה במדינת-ישראל מראשיתה, ומילא שורה ארוכה של תפקידים, בהם הדיקן של הפקולטה למדעי הרוח. הוא בנה ופיתח באוניברסיטה את תחום הלימודים של תולדות ימי הביניים ובמיוחד של תולדות ממלכת ירושלים הצלבנית. כחוקר מקורי ומעמיק וכמרצה מבריק, היה למייסדה של האסכולה הארצישראלית של מחקר העולם הצלבני, וכבש לעצמו מקום מרכזי בקהיליית ההיסטוריונים הבינלאומית, הן בזכות עצמו והן בזכות דורות התלמידים שהעמיד, אשר החדירו את דרכי מחקרו לאוניברסיטאות בארץ. מחקריו זיכו אותו בפרסים ובאותות הערכה רבים בארץ ובחוץ-לארץ, ובהם פרס ישראל וחברות באקדמיה הלאומית הישראלית למדעים. היה פעיל בתהליך הרחבתה של ההשכלה הגבוהה במדינת-ישראל ונמנה עם מייסדיהן של אוניברסיטאות חיפה ובאר-שבע. נפטר בה' באייר תש"ן (30 באפריל 1990).

במחקרו התמקד פראוור במימד הארצישראלי של העולם הצלבני. בספריו ובמאמריו המרובים עסק בבעיות הצלבנים, שהתיישבו בארץ אחר כיבושה, אך לא הצליחו להתערות בה². המתח בין זיקתם הרוחנית-דתית של הצלבנים לארץ-ישראל לבין ניכורם לאדמתה ולאקלימה עובר כחוט השני בעבודותיו בתחומי החיים השונים: החקלאות, ההתיישבות הצבאית במבצרים ובערים מבוצרות, החברה הצלבנית באספקלריית חוקיה ואורח חייה ועוד. פראוור הגיע למסקנה שהממלכה שכונו הצלבנים בארץ-ישראל

1 היהודים בממלכות ירושלים הצלבנית, ציון, יא (תש"ח), 82-38.
2 תולדות ממלכת הצלבנים בארץ-ישראל, א-ב, ירושלים תשכ"ב.

היתה המסגרת להתפתחותה של חברה קולוניאלית, ודפוסי המשטר הקולוניאלי וזיקתם התרבותית של הצלבנים לארצות מוצאם של אנשיה באירופה המערבית אפיינו את אורח חייהם ואת התנהגותם גם אחרי דורות של ישיבה בארץ-ישראל, בזרות זאת ראה פראוור אחד הגורמים לנפילת ממלכת הצלבנים.³ כהיסטוריון הוא ביקש בהתמדה לעמת את עדותם של המקורות הכתובים עם המציאות בשטח, בדחותו את העמדה של 'היסטוריון הכורסה', כלשונו. סיוריו המרובים באתרים הצלבניים בירושלים, בעכו ובמקומות אחרים בארץ-ישראל הניחו את היסודות למחקרים בשטח, ובכלל זה לחקר הטופוגרפיה הצלבנית, שנועדה להשלים את המחקר הטקסטואלי. אולם, הוא ניצל את הסיורים באתרים הצלבניים גם להוראת תולדות הצלבנים בזירת התרחשותן.

במקביל למחקריו על הצלבנים ועל עולמם הקדיש פראוור זמן ומאמצים לחקר היישוב היהודי בארץ-ישראל בתקופת הצלבנים. אף בתחום זה עסק בהיבטים רבים ומגוונים, כגון פרישתם של היישובים היהודיים בארץ-ישראל, ודמותה ואופיה של החברה היהודית בארץ. כמו כן עסק בשאלת זיקתם של היהודים לארץ-ישראל, בתפקידיה של העלייה ששינתה במאה ה'יג את פניו של היישוב ובפרשת גיבושה של תפיסה משיחית מיוחדת במינה, שכרכה את גאולת ישראל עם גאולת ארץ-ישראל. הוא התמקד בחקר היישוב היהודי בירושלים, תוך כדי בחינת ביטויים של זיקה רעיונית בין תפיסת ירושלים של מעלה לירושלים של מטה וחקירת מציאות החיים בשכונות היהודיות בעיר עד לדורו של הרמב"ן. יש מן הסמליות בכך שפראוור עסק בנושא היהודי בתחילת דרכו במחקר, בעבודת הגמר לתואר השני, ובכך עסק גם בחיבורו הגדול האחרון, שיצא לאור כשנה לפני פטירתו.⁴

פראוור תרם תרומה חשובה גם לקידומו של המחקר הישראלי, בזכות דבקותו בפרסום חלק ניכר של מחקריו בלשון העברית ובכתבי-עת הרואים אור בארץ. בכך היה לו חלק בהתפתחותה של התרבות העברית גם בתחום המחקר המדעי. הוא אף היה פעיל בהרחבת תחומי המחקר באמצעות מכונים ומרכזים, שבהם סייע לחוקרים בארגון עבודתם, במיוחד תרם תרומה משמעותית לקידומה של יד יצחק בן-צבי – הן במכון לחקר ארץ-ישראל ויישובה והן במכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, שבו שימש בתפקיד יושב-ראש הוועד המנהל – ובשנים האחרונות היה גם מראשי מכון ירושלים לחקר ישראל. משנת תשכ"ט היה העורך הראשי של האנציקלופדיה העברית, וכמו כן השלים את עריכתו של 'ספר היישוב'. למרות המחלות שפקדו אותו בשנות חייו האחרונות והגבילו את כושר עבודתו התמיד פראוור במלאכתו עד ליומו האחרון. התקיים בו המאמר שבמסכת אבות – הוא היה כבור סוד שאינו מאבד טיפה, העמיד תלמידים הרבה ותורתו היתה כמעין המתגבר, יהי זכרו ברוך.

אריה גראבויס